

HEINRICH VON WLISLOCKI

Heinrich von Wlislöcki este unul dintre prolificii culegători de folclor și etnografi din peisajul austro-ungar la sfârșitul secolului al XIX-lea. Într-o epocă a constituirii primelor mari baze de date etnografice ale popoarelor Europei, și a primelor avânturi teoretice de anvergură în domeniul etnologic (școala finlandeză, teoria mitologică a originii basmelor elaborată de frații Grimm, teoria naturistă a lui Max Müller și A. Kuhn, cea indianistă a lui Th. Benfey, teoria antropologică engleză), demersul lui Wlislöcki aduce o contribuție considerabilă. Interesul său vădit se răsfrânge asupra Transilvaniei, locul tinereții sale, o "țară de basm minunată, fermecătoare ... un Eldorado al etnologiei"¹. El depune o imensă operă de popularizare, dezvoltând cititorilor o lume a confluențelor și conviețuirilor, în care specificul etnic al fiecărei populații - prin intermediul "obiceiurilor și credințelor religioase" ale țiganilor, ungarilor, secuilor, sașilor și românilor - își dobândește cu atât mai pregnant o verticalitate de sine stătătoare.

În ansamblul operei, punctul forte îl constituie în mod indiscutabil lucrările dedicate țiganilor din Ardeal și sudul Ungariei. Grație informațiilor sale de primă mână, estimp strivite de tăvălugul modernizării, aceste lucrări sunt și în zilele noastre o sursă *sine qua non* pentru țișanologie din întreaga lume². Cărțile și studiile sale asupra acestui subiect utilizează în măsură covârșitoare rezultatele cercetării de teren efectuate de Wlislöcki însuși. În cursul mai multor luni ale verii lui 1883 a trăit și a hoinărit alături de o trupă de țigani nomazi, timp în care a adunat materialul folcloric și etnografic pe care l-a publicat ulterior.

Principiul care l-a călăuzit la încredințarea pentru tipar a culegerilor a fost următorul: fiecare piesă folclorică să-i fi parvenit din cel puțin două izvoare aparte în timp și spațiu, deci de la două persoane necunoscute una alteia, pentru a se atesta apartenența respectivei piese la zestrea culturală țigănească. Din cele două variante a optat pentru "cea mai frumoasă și cea mai interesantă", străduindu-se să redea originalul literal, fără a-l "infrumuseța" în vreun fel³. Preocuparea pentru stabilirea unui criteriu de selecție a materialului, fie el chiar relativ, aduce o notă de seriozitate efortului de sistematizare.

Wlislöcki izbutește să acopere aproape exhaustiv domeniile vieții tradiționale țigănești materiale și spirituale. Astfel, gramaticii și vocabularului țigănesc îi este dedicat un volum (1884), iar folclorului alte două (1886, 1890), incluzând cântece, jocuri de copii, balade, romanțe, ghicitori, proverbe, zicători, descântece și formule magice, și un impresionant număr de povești și legende.

¹ *Volks Glaube und Volksbrauch...* (v. Bibliografia cronologică), p. IX.

² Cum este lucrarea de referință în domeniu a lui Françoise Cozannet, *Mythes et coutumes religieuses des tsiganes*, Payot, Paris 1973, care reia o cantitate substanțială din informațiile lui Wlislöcki.

³ *Märchen und Sagen...*, p. XV.

Cele mai dense volume sub raportul informației sunt *Vom wandernden Zigeuner-volke* (1890) și *Aus dem inneren Leben der Zigeuner* (1892). Aici elementele etnografice se subsumează unui plan integrativ, de prelucrare a materialului descris, de interpretare etnologică. Deși autorul plătește tribut curentelor de epocă - și acest lucru se vedește chiar în structurarea capitolelor -, conținutul faptic rămâne valabil. Wlislöcki abordează varii aspecte: ornamentica, limbajul gesturilor și al semnelor de drum, cultul înălțimilor, magia sângelui, simbolismul mitic al animalelor-oracol, diferite forme ale magiei (chiromanție, cărți de joc, oracole cu boabe de fasole, profeția vremii, vise). Sunt redată (ocupațiile licite și ilicite ale fierarilor, muzicanților, hoților de cai); obiceiurile din ciclul vieții de la naștere, nuntă, înmormântare; sărbătorile. Relațiile de inrudire beneficiază și ele de o atenție stăruitoare, Wlislöcki indicând denumirile țigănești și filiații pe care o construiesc diferitele tipuri (rudenia de sânge, de căsătorie, de nașie). Organizarea socială a țiganilor ardeleni se oglindește în cele patru triburi nomade de cortorari: Leila, Kuluya, Așam, Cale, conduse odinioară fiecare de câte un voievod și subdivizate în tovărășii (máhliyá), în frunte cu o căpetenie (Saibidjo) și un sfat al bărbaților. Țiganii sedentari (glete-core) nu sunt organizați în nici un fel. Paradoxal, autoritatea supremă în sânul unei mähliyá revine femeii celei mai vârstnice, iar descendența urmașilor se stabilește matriliniar, câtă vreme la căsătorie soțul este acela care își urmează soția (rezidență matrilocală). - Wlislöcki ilustrează realitatea etnografică prin miturile de întemeiere ale celor patru triburi, prin mituri cosmogonice și mituri de origine. Credița în noroc și nenoroc, în nemurire, ca și atitudinea față de boli și vindecarea lor reprezintă tot atâtea capitole în întregirea imaginii și în înțelegerea acestei populații și astăzi cvasinecunoscute.

Prin această sumară enumerare a problemelor dezbătute în cărțile lui Wlislöcki referitoare la țigani nu se poate sublinia îndeajuns însemnătatea contribuției sale la conturarea universului mental țigănesc. Voi semnală de aceea un caz, care mi s-a părut frapant și relevant pentru felul în care mitologia se întrepătrunde și chiar regizează uneori "de la distanță" acte umane, a căror semnificație originară a dispărut demult. Țiganii cunosc șapte demoni ai bolilor, demoni răi (miseșe), care influențează viața oamenilor și a animalelor, îi fac "norocoși sau ghinionști" (baçtales vay bibaçtales keren). Wlislöcki redă geneza acestora, iar miturile în cauză relevă un adevărat panteon de semidivinități malefice. E greu de crezut că narațiunea, atât de bine structurată și unitară, ar fi fost compilată undeva pe traseul acestei populații fără tihnă. Pe de altă parte, baza mitologică oferă o explicație, dar și o indicație asupra metodelor taumaturgice (fie ele de medicină empirică, fie de magie albă). De aici, până la practicile de magie neagră, care au adus celebritatea țiganilor, nu mai e decât un pas. Veriga acesta mitologică, în care boala e percepută ca un agent exterior cu o existență și o istorie la fel de indubitabilă ca și cea a omului, lipsește aproape cu desăvârșire din credințele popoarelor sedentare din zona noastră.

Un defect metodologic îl constituie absența totală a adnotărilor privind numele informatorilor, vârsta, tribul, locul și data culegerii. Având în vedere că materialul este inedit, lacuna rămâne irecuperabilă. - Apoi, toate cărțile sub semnătura lui Wlislöcki au apărut în limba germană. Din rațiuni imediate, "pentru asigurarea succesului editorial" - cum mărturisește la un moment dat, Wlislöcki -

a efectuat el însuși traduceri din țigănește. În special culegerile care conțin creații lirice, însă, au de suferit din cauza formei diversificate, care în nici un caz nu avantajează autenticitatea originalului. Din perspectivă estetică efortul este laudabil; din cea științifică, orice control devine imposibil. Abia în volumele sintetice din 1890 (*Vom wandernden...*) și 1892 (*Aus dem inneren...*), autorul înserează fragmente lirice, proverbe, zicători (unele din aceste cuprinse deja în culegerile anterioare) în formă bilingvă.

Dacă în ceea ce-i privește pe țigani, Wislocki a defrișat un teren virgin, și nu poate fi contestat în totalitate, nici înlocuit, sintezele sale relative la români, sași, maghiari și secui se sprijină mai mult pe consultarea unci bibliografii, decât pe observarea directă a populațiilor studiate. Cu toate acestea Wislocki menționează în mai multe rânduri acel deceniu și jumătate în care "a peregrinat fără casă și masă în slujba etnologiei"⁴. Cu atât mai regretabil, cu cât atunci când își ridică observațiile de teren, adesea ne semnificative, la rangul de trăsătură definitorie a poporului pe care îl descrie, promovează clișee false încărcate de subiectivitate exagerată. De pildă pe români (i ardeleni) îi definește ca fiind locuitori ai zonelor de munte. Denumirile locale de "munteni", "moldoveni", "bârsani" se referă la "românii care încă trăiesc ca păstori", și doar în mijlocul cărora se mai conservă vechile obiceiuri⁵. Pe secui și unguri îi încadrează în tipare antropometrice, deducând din configurația feței și din aspectul fizic însușiri morale general valabile⁶.

De altminteri există o secvențialitate în lucrările de mai mică amploare despre românii, despre secuii și ungurii din Transilvania: jaloanele de reper sunt oferite de credințele legate de cele trei momente capitale din viața omului și de marile sărbători de peste an.

În comunicările etnologice referitoare la sași și la maghiarii din Ungaria⁷, atenția autorului se concentrează mai în amănunt asupra sărbătorilor, a mijloacelor magice, a demonologiei populare, a animalelor simbolice.

Imensul volum de informație pe care Wislocki încearcă să-l expună în aceste cărți nu a rezistat însă presiunii timpului. Afirmațiile lui sunt inexacte (de exemplu: "în satele secuilor, ... lipsește pomul de iarnă"⁸), neverificabile (Wislocki nu arată niciodată exact sursele utilizate), false (exemplu: limba țiganilor din Transilvania are trei dialecte (!) - unguresc-țigănesc, valah-țigănesc, săsesc-țigănesc; "Cel mai curat dialect este fără îndoială cel unguresc-țigănesc, pe care îl vorbesc țiganii ce locuiesc între unguri. Țiganii care locuiesc între valahi vorbesc în cea mai mare parte românește iar în decurs de câțiva ani aceștia vor fi valahizați în întregime"⁹), sau rău intenționate ("De o relație intimă între mamă și copil nici nu poate fi vorba la români; de aceea le lipsesc cu desăvârșire leagănul și cântecele de leagăn"¹⁰).

Cu același coeficient de eroare se năruiesc și generalizările teoretice. Practicând un comparatism prost înțeles, Wislocki încearcă să aducă la numitor comun

⁴ *Volks Glaube und Volksbrauch...*, p. IX.

⁵ *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen*, p. 4-5.

⁶ *Die Szekler und Ungarn...*, p. 6-8.

⁷ *Aus dem Volksleben der Magyaren, Volks Glaube und Volksbrauch der Siebenbürger Sachsen*.

⁸ *Die Szekler...*, p. 19.

⁹ *Die Sprache...*, p. 1.

¹⁰ *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen*, p. 12.

crediințe aparținând diferitelor populații, reducându-le la aceleași manifestări (de pildă capul de cal înfipt într-un par sau îngropat la temelia unei case, ca spirit protector, se întâlnește la absolut toate populațiile sedentare din Ardeal), sau la aceeași cauză ("Și aici găsim, ca un fir roșu, al credinței populare, reprezentarea bolii ca o persoană, ca un demon al bolii"¹¹ - idee ce i s-a relevat autorului prin miturile țigănești, și pe care o aplică în general).

Cu toată gloria și căderile sale, cel mai mare merit al lui Heinrich von Wlislöcki, ca folclorist, etnograf și etnolog, este acela de a fi realizat o prezentare sintetică a mai multor populații conlocuitoare în spațiul intracarpatic. Ardealul multinațional își așteaptă încă sinteza comparată a apropiierilor și specificităților etnice pe tărâmul culturii populare.

ELA COSMA

HEINRICH VON WLISLOCKI

- BIBLIOGRAFIA CRONOLOGICĂ A OPERELOR CONSULTATE
- 1884, *Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner. Grammatik, Wörterbuch*, Leipzig, 128 p.
- 1886, *Märchen und Sagen der Transsilvanischen Zigeuner*, gesammelt und aus unedirten Originaltexten übersetzt von..., Nicolaische Verlags-Buchhandlung, Berlin, 139 p.
- 1889, *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen*, Verlagsanstalt und Druckerei A-G (vorm. J.F. Richter), Hamburg, 36 p.
- 1890, *Vom wandernden Zigeunervolke. Bilder aus dem Leben der Siebenbürger Zigeuner. Geschichtliches, Ethnologisches, Sprache und Poesie*. Verlagsanstalt und Druckerei Actien-Gesellschaft (vormals J.F. Richter), Hamburg, 390 p.
- 1890, *Volksdichtungen der siebenbürgischen und südungarischen Zigeuner*, gesammelt und aus unedirten Originaltexten übersetzt, Verlag von Carol Graeser, Wien, 431 p.
- 1891, *Die Szekler und Ungarn in Siebenbürgen*, Verlagsanstalt und Druckerei A-G (vormals J.F. Richter), Hamburg, 40 p.
- 1892, *Aus dem inneren Leben der Zigeuner. Ethnologische Mitteilungen*, Verlag von Emil Felber, Berlin, 220 p.
- 1893, *Aus dem Volksleben der Magyaren, Ethnologische Mitteilungen*, Druck und Verlag des Literar-Instituts, München, 184 p.
- 1893, *Volksglaube und Volksbrauch der Siebenbürger Sachsen*, Verlag von Emil Felber, Berlin, 212 p.

¹¹ *Die Szekler...*, p. 37.